

# Tarinoista todeksi – skenaariot tulevaisuudentutkimuksessa

■ Simo Häyrynen

Tulevaisuudentutkimuksen yhtenä pyrkimyksenä on vaikuttaa tulevaisuutta koskevan tiedon avulla nykyhetken ratkaisuihin. Onko sitten aina selvää, kumman aikaulottuvuuden mentaalista ongelmakenttää tiedon hankinnassa painotetaan? Tässä artikkelissa tarkastellaan tulevaisuudentutkimuksessa suositun skenaariomenetelmän kertomuksellisuuden suhdetta tutkimuksen uskottavuusvaatimukseen ja sen kulloinkin sisältämään totuusrakteeseen. Konkreettisenä lähtökohtana tarkastelussa on vuosina 2006–2007 laadittu kartoitus suomalaisen metsäalan vaihtoehtoisista kehitysmalleista globalisaatiossa.

Usein ennakointiseminaareissa aloitetaan tutulla iskulauseella: ennustaminen on vaikeata – erityisesti tulevaisuuden ennustaminen. Silti viime vuosien kokemukseni yhteiskuntapoliittikkona ennakoinnin maailmassa viittaa pikemminkin siihen, että tulevaisuuden ennustamisesta on tullut oikeastaan liian helppoa. Jokainen voi muutamalla avainkäsitteellä väittää tekevänsä vakavaa tutkimusta vasta tulossa olevista ilmiöistä. Sähköposteihin tulvii kyselyjä megatrendeistä ja heikoista signaaleista. Tulevaisuuden arvoitus on lähestulkoon ratkeamassa – vai onko sittenkään?

Vain yksi asia on edelleen varma: ennustetutkimuksen tuloksia ei voida ennakkoon todentaa millään järkevällä empirisellä mitalla. Lisäksi harva tutkija joutuu vastaamaan ennakoineistaan enää silloin, kun ennusteen kaavailtu toteutuminen on käsillä. Ennusteet ovat aina vain enemmän tai vähemmän todennäköisiä. Näistä epävarmuuksista huolimatta tulevaisuutta koskevilla oletuksilla on todellisia vaikutuksia tulevaisuuteen. Ne voivat vahvistaa joitakin ihmisten vaikutusvallan ja henkisten kykyjen

piiriin kuuluvia suuntauksia ja ehkäistä toisia. Vaikutus voi olla myös vastareaktio eli hallitsevan trendin vastainen muunnos tai korjausliike, jonka alkuperä on ennusteen tekohetkellä vielä julkisuudelta piilossa. Yhteiskuntapoliittiseen prognoosiin, myös metsäalaa koskeviin tulevaisuudenkuviin, kuuluisi eräiden keskeisten ennusteteorioiden mukaan myös ennusteen virittämien toimintojen arviointi.

Kun kysymys on vaikkapa tieteiskirjallisuudesta tai muusta tulevaisuuden kuvittelusta, ei ennusteiden sisältämiin oletuksiin yleensä tule suhtautua oppineen vakavasti. Viime vuosikymmeninä tulevaisuutta ovat kuitenkin ryhtyneet luotaamaan yhä vaikutusvaltaisemmat tahot Yhdysvaltain puolustushallinnosta aina monikansalliseen Shell-yhtymään, jolloin ennusteisiin nojaavilla toimenpiteillä saattaa olla laajakantoisia vaikutuksia ihmiskuntaan. Potentiaalinen vaikutus on tekijä, mikä vaikeasti tutkittavassa ilmiössä vetää puoleensa tutkijoiden lisäksi valtaorganisaatioita. Muita vakuuttavampi tieto tulevaisuudesta on valtaa tässä ja nyt.

## Tulevaisuuden käsikirjoitukset

Olettamukseni on, ettei tulevaisuuden luotauksen tarkoituksena ole pelkästään valmistella väestöä tai tiettyä toimialaa tulevaan. Sen tavoitteena on myös kuvailla ennakoinnin laadintavaiheen poliittisten voimasuhteiden tai muiden yhteiskunnallisten asetelmien kannalta otollinen tulevaisuus väistämättömänä. Tulevaisuudenkuvan ohjausluonteeseen liittyvä toivetilojen ja kauhukuvien manipulointi on johtanut kilpailuun – ei siitä, kuka tekee oikeaan osuvimmat väitteet, vaan siitä kenellä ylipäätään on lupa esittää kaikkia ihmisiä koskevia väitteitä tulevaisuudesta.

Roolini tulevaisuuden ennakoinnissa perustuu kahteen teokseen, joiden aiheena ovat metsäalan tulevaisuuden vaihtoehdot. Vuonna 2007 laadin yhdessä Jakob Donner-Amnellin ja Anssi Niskasen kanssa teoksen nimeltä *Globalisaation suunta ja metsäalan vaihtoehdot*. Vuonna 2008 tein edellisten ja Taru Peltolan kanssa kirjan nimeltä *Metsän uusi aika*. Muiden kirjoittajien vastuulla oli varsinainen metsäalan tulevaisuuden tuottaminen, oma tehtäväni oli pohtia monialaisen asiantuntijajoukon kanssa koko globaalin tulevaisuuden vaihtoehtoja. Kummasakin tutkimuksessa aikahaarukkana oli jakso 2006–2025. Palaan laatimiimme skenaarioihin tuonnempana.

Ensin on kuitenkin paikallaan pari sanaa itse skenaariomenetelmästä. Tulevaisuudentutkimuksessa on kyse, kuten edellä havaittiin, uskonvaraisten asioiden tieteellistämistä. Tässä mielessä se on ikään kuin modernia teologiaa, uskomusten tekemistä todeksi ilman empiirisiä todisteita. Skenaariomenetelmä on tulevaisuudentutkimuksen yleisimpiä menetelmiä. Skenaariolla tarkoitetaan käsikirjoitusta nykyhetkestä tulevaisuuteen tai vastavuoroisesti tulevaisuudesta tähän päivään; se on siten eräänlainen tapahtumajana askel askeleelta. Skenaariot esitetään usein tarinamuotoisina. Ne ovat kuin oletuksia tulevaisuudessa tapahtuvasta historiankirjoituksesta, jolla ei tavanomaisen historiankirjoituksen tapaan kuitenkaan ole empiirisiä verrokkeja. Yhteiskuntasuunnittelun alkutaipaleella esiintyi pyrkimys luoda yksi kattava, todennäköinen tulevaisuuskertomus. Toisinaan tähän yhteen tulevaisuuteen sijoitettiin tiettyjä keskeistekijöitä, joita muuttamalla muuttuisi tulevaisuuskin.

Etenkin globalisaation ennakoimattomuuden edessä on haluttu korostaa erilaisia laskennallisia väistämättömyyksiä, jotka edellyttävät tiettyiltä piireiltä – usein kansan tuottamattomiksi katsotuilta osilta – uhrauksia nykyisiin oloihin verrattuna. Julkista keskustelua ovat viime vuosina herättäneet Valtioneuvoston kanslian tilaamat globalisaatioraportit (esim. ns. Brunilan raportti, Valtioneuvoston kanslia 2004). Nämä edustavat juuri yhden tulevaisuuden kertomuk-

sia: rajat katoavat ja Kiina-ilmiö jatkuu. Globalisaation otaksutut perustrendit ovat näissä mittasuhteissa niin isoja ilmiöitä, ettei niitä juuri voida käsittää tai analysoida, saati vastustaa. Trendeihin pitäisi vain sopeutua samalla, kun tarmo keskitetään asioihin, joihin kyetään vaikuttamaan: koulutusta keskitetään kilpailukykyisille aloille, työntekijämaksuja vähennetään jne. Kaikki, mitä varmoiksi katsottujen oletusten päälle tulevaisuudessa ehkä kehkeytyy, leimataan jälkikäteen ennakoimattomiksi yllätyksiksi tai hasardeiksi. Neuvostoliiton romahdus on usein käytetty esimerkki. Uskotaan, ettei tavallisella järjellä varustettu yksilö olisi pystynyt sitä ennakoimaan, vaikka sen mahdollisuuteen viittaavia tulevaisuudenkuvia olikin tosiasiasa esitetty.

Tutustuin äskettäin *Foreign Policy Associationin* perusteelliseen ennustekirjaan (FPA 1970/1968). FPA on Yhdysvalloissa vuonna 1918 perustettu yksityinen, epäkaupallinen ja puolueeton opetuksen tukijorganisaatio, joka pyrkii ennakoimaan tulevia yhteiskunnallisia liikkeitä. Sen ensimmäinen suuri tulevaisuuskatsaus tähtäsi vuoteen 1968. Tuolloin julkaistu uusi katsaus taas tähtäsi vuoteen 2018 eli käsittelyssä oli viidenkymmenen vuoden jakso vuodesta 1968 kymmenen vuoden päähän nykyhetkestä. Tulevaisuuden kannalta kulmakiviksi luonnehditut aihepiirit olivat sodankäynnin, avaruuden, kuljetusten, viestinnän, sään, opetuksen, käyttäytymisen, tietokoneiden, energian, ravinnon, väkiluvun, talouden ja valtamerien tulevaisuudet. Useat teoksessa laaditut tulevaisuusnäkömät olivat hämmästyttävän osuvia. Kun keskiluokan rutiininomainen risteily yksityissukellusveneillä valtamerien pohjissa jätetään lokeroonsa, esimerkiksi Internet kuvataan – toki eri nimellä ja toisistaan irrallisina osina – monilta yksityiskohdiltaan nykymuotoisena. Sen sijaan kylmän sodan päättymisen kaltainen megaluokan muutos on ollut asiantuntijoille ylivoimainen kuvitelma, eikä voi tietenkään olla vääristämättä kaikkia aihepiirejä.

## Totuusrakenteen yhdenmukaistaminen

Onko tulevaisuudentutkimuksen tieteellisyys pelkästään yksittäisen ehtolauseen todentamista tai sen muulla tavoin väistämättömäksi todistamista? Mielestäni kyseessä on laajempi ilmiö. Kysymys on oikeastaan ensisijaisesti mitä ympäröivästä totuusrakenteesta eli siitä, mitä ylipäätään ovat utopioiden rajat tiettyjen sosiaalisten rakenteiden, instituutioiden ja oletusten vallitessa. Mitä tulevaisuutta pohdiskeleviin ”entä jos” -asetelmiin voi kulttuurissamme sisältyä? Ja millainen ehtolause taas vaikuttaisi absurdilta – ”entä jos aurinko alkaisi kiertää maapalloa?”

Kuten sanottu, ennusteita ei ole tarkoitettu pelkästään tulevaisuuteen varautumiseen. Ne ovat niin ikään laatijoidensa poliittisia julkilausumia tai esittelijöidensä markkinointia. Vakuuttavilla ennusteilla varmistetaan oman tai tutkijan edustaman järjestelmän jatkuvuus tulevaisuudessa. Esimerkiksi metsäalan ennakoitihankkeissa osoittautui hankalaksi pyytää asiantuntijoita pohtimaan sellaista tulevaisuutta, missä mitään suomalaista metsäteollisuutta ei muutaman vuosikymmenen päästä enää olisi-kaan – siitäkin huolimatta, ettei tällainen nykynäkymiltä mahdotontakaan ole. Järjestelmän perusteita ravisuttava skenaario ei vain löydä tietään neuvottelupöytään. Se on alan kannalta sekä faktan että fiktion ulkopuolella. Tällä tavoin vallitseva totuusrakenne tuottaa aina eräänlaisen *ennakointilukon*. Ennakointilukko tukee käsitystä tulevaisuudesta suoraviivaisena tapahtumasarjana, jolloin todennäköisin tulevaisuus olisi laskettavissa nykytiedon pohjalta. Tulevaisuuden rakennuspuut olisivat siis annettuja.

Skenaariotarinan uskottavuuden ehto on, että hahmoteltu totuusrakenne on rikkumaton. Brittiläinen yhteiskuntatieteilijä Nigel Thrift on käyttänyt termiä ”asioiden luonnollinen järjestys” (*the natural order of things*) kuvaamaan vallitsevien käsitysten yleispätevyyttä. Vielä joitakin aikoja sitten oli olemassa suhteellisen tasaväkisiä idän ja lännen, työväestön ja omistajien ynnä muiden osatotuuksia, jotka toimivat toistensa valvojina ja joita voitiin tarpeen tullen vertailla toisiinsa: vertailuja tehtiin esimerkiksi autojen,

ihmisoikeusrikkomusten ja taiteilijoiden määrin välillä. Nyt vaikuttaa siltä, että kaiken läpikäyvä globalisaatio on pienentänyt osatotuuksia, ja siksi niitä pidetään helposti naurettavina ja vähäpätöisinä. Monelta totuudelta puuttuu uskottava poliittinen, taloudellinen, organisaattorinen tai kulttuurinen tausta, jotta ne olisivat vertailukelpoisia sosiologi Max Weberin kuvailmien maailmanjärjestelmien tavoin. Tämä ei tarkoita, etteikö rikkumaton todellisuusrakenne voisi julkisesti rohkaista innovaatioihin tai spontaanisuuteen. Retoriikan taustalla vaikuttava järjestelmä vain karsastaa vaihtoehtoisuutta.

Kulttuurista mediatutkimusta edustava David Morley katsoo, että yhtenäisen totuusrakenteen rinnalla erilaiset tiedon järjestelmät ovat yhdenmukaistuneet niin, että usein kaukaakin hankittu tietomme on vain väritynyttä tietoa omasta itsestämme ja omista ennakoasenteistamme. Koska meille ei ole tarjolla vakuuttavaa vaihtoehtoa – sellaiseksi on vaikea lukea esimerkiksi nykyistä yltiökansallista haastetta tai ”pahan akseli” -tyyppisiä metaforisia kauhukuvia – valtioneuvoston kanslian edustama putkinäkötulevaisuus, käyttäkseni kansantaloustieteilijä Pertti Haaparannan ilmausta, saa yhä vain jatkaa. Yleispätevä käsitys ohjailee kaikkea, mikä sitten näkyy jännitteinä ja konflikteina sen ja lopulta sittenkin väistämättömien toisten tulevaisuukseen välillä.

## Taide tutkimuksena

Tulevaisuudentutkimus poikkeaa kertomuksellisuudestaan huolimatta lähtökohdiltaan tulevaisuutta visioivasta kirjallisuudesta, elokuvasta ja muusta taiteesta. Vaikka kuullaankin kriittisiä kommentteja siitä, että jonkun kirjan sisältö ei vastaa todellisuutta, ei ole oikein mieltä vaatia kirjailijaa todentamaan fiktiivisiä ehtolauseitaan. Tutkijan sen sijaan odotetaan useimmiten vastaavan kohteensa totuudenmukaisen kuvauksen vaatimukseen. Totuuden arviointi perustuu vertaisarviointiin ja akateemisen yhteisön totuusseulaan. Tilanne on kuitenkin muuttumassa. Kun tutkimuskohde on tulevaisuus, ja tutkimusten tilaamisesta on tullut vallitseva käytäntö, kehittyä akateemiselle tutkimuksel-

lekin uusia onnistumiskriteerejä. Väittämäketjun tulee olla asiantuntijänäkemysten ja tietyn totuusrakenteen mukaan uskottava, ja sen on kyettävä herättämään vastaanottavan yleisön kiinnostus. Skenaarioissa on pystyttävä luomaan vähintään yksi sellainen tulevaisuuskuva, mihin eri systä ennakkoinnin kohteeksi joutuneet ihmiset voivat tarrautua rakentaessaan järkeä omaan maailmaansa. On siis saatava aikaan sellainen ajatusprosessi, missä *jos-konjunktio* muuttuu *kun-totuudeksi* eli ehdollinen asia väistämättömyydeksi.

Viime vuosien kulttuurimurroksissa taiteen ja tieteen välinen asetelma näyttää kääntyneen nurinpäin. Samalla kun taiteilijat joutuvat perustelemaan luovien ratkaisujensa todellisuuspohjaa, eräät tutkijat unelmoivat salaa taiteellisesta vapaudesta. Osa tieteen harjoittajista tuntee intohimoa ja jopa kateutta fiktiivisen kirjallisuuden tarinanomaisuutta kohtaan, sen kykyyn kutitella vastaanottajiensa välittömiä viettejä. Nyrjähtänyt asetelma on joskus johtanut taiteen ja tieteen systeemien keskinäiseen jäljittelyyn, mitä kummassakin kutsutaan popularisoinniksi. Tutkijat ovat ryhtyneet kaunopuheisiksi käännäntäjiksi, kirjailijoilla alkaa olla tutkimusassistentteja ja lähdeluetteloja. Vaikka joku epäilemättä pitää tällaista eri maailmojen välistä, postmodernistisessäkin kutsumaan sekamelskaa hedelmällisenä, se voi johtaa pintapuoliseen runoiluun. Kiinnostavuus tutkimuksen onnistumisen kriteerinä aiheuttaa käsitysten tietoista manipulointiakin. Asiaan kuuluvaa tietoa salataan, pidätellään ja – nykyisen tulosohjausmallin mukaisesti – jopa hinnoitellaan ihmisten valtaosan ulottumattomiin.

Ärhäkkäkään kritiikki ei silti päästä meitä pälkähästä; ihmiskunnan on pakko valmistautua tulevaisuuteen. Kuten väestötieteilijä Philip M. Hauser totesi edellä mainitussa teoksessa (FPA 1970/1968): ”nykytilanteessa voivat tulevaisuuteen suhtautua huolettomasti vain taivaan ihmeisiin luottavat uskovaiset, tieteen ihmeitä odottelevat optimistit, ne, jotka kuvittelevat voivansa jatkaa elämäänsä yltäkylläisyyden saarekkeilla keskellä köyhyyden merta, ja ne lapsenomaiset, jotka eivät ajattele etukäteen mitään.”

Miten tulevaisuutta sitten pitäisi lähestyä? Tutkimus on yksinkertaista silloin, kun se keskittyy havaittavissa oleviin ilmiöihin ja kun tutkimuskysymys on yksiselitteinen. Tieteen kieli muuttuu sitä abstraktimmaksi, mitä vaikeampi kysymystä ja siihen vastaamista on selittää. Tieteen abstrahoinnilla on taipumus hämärtää odotushorisonttiamme. Moni hyväksynee ajatuksen, että tieteellisen kirjoittamisen muodollisuuksista riippumattomat fiktiokirjoittajat pystyvät usein osuvampiin tulevaisuuden kuvauksiin kuin putkinäköön taipuvaisten hankkeiden asiantuntijat. Taidetta ei kuitenkaan kannata käyttää pelkkänä tutkimuksen viitevarastona. Se, mikä taiteellisesta otteesta on todella sovellettavissa tulevaisuuden tarkastelussa, on ehkä yllättäen tarinan johdonmukaisuuden ja käsitteiden loogisten suhteiden vaatimus. Taiteellinen mielikuvitus on harvoin sekään täysin spontaanina ja organisoitumatonta. Näkemys tulevaisuudesta vaatii koherenssia.

Otettakoon jälleen esimerkki 1960-luvun loppupuolelta. *Ruusujen aika* on edesmenneen Risto Jarvan vuonna 1968 ohjaama ja ensimmäisenä pidetty suomalainen tieteiselokuva. Elokuvan tapahtumien ympäristönä on Suomi vuonna 2012 eli kolmen vuoden kuluttua nykyhetkestä. Elokuvasa on mukana nykynäkökulmasta naiiveja oletuksia teknologian kehityksestä, ja lavasteena käytetyt täytettävät muotituolit menivät muodista jo pian elokuvan ilmestymisen jälkeen. Elokuvan suunnitteluryhmään kuulunut Kullervo Kukkasjärvi totesikin myöhemmin, että ”kaikki mitä yritimme ennustaa tapahtui paljon nopeammin... Olimme aina vain muutamia kuukausia ajasta edellä”. Elokuvan ansio on, kun se kuvaa tulevaisuuden yhteiskunnallista ilmapiiriä. Elokuvasa henkinen ilmasto on muuttunut 1970-luvun levottomien aikojen jälkeen ihmiskeskiseksi, demokraattiseksi ja liberaaliksi. Edistys kukoistaa, luokkarajat ovat hävinneet, valta on siirtynyt järkeville, ”puolueettomille” asiantuntijoille. Tällainen ”yksiulotteisen teknokratian” perusolettamus sitoo koko elokuvan dramaturgiaa. Pikkutarkkojakin ohjeita vilisevistä globalisaatioraporteista tällainen perusolettamus, käsitys siitä, millaisessa hen-

kisessä ilmastossa tulevaisuudessa toimitaan, usein uupuu.

### **Maanpinnallakin on muita**

Tulevaisuuden linjoja ratkaistaessa törmätään yhä uudelleen kysymykseen, muuttuuko maailma samassa tahdissa kaikkialla. Viimeaikoina samanaikaisuuden käsitys on koettu liian rajoittavana (mm. Massey 2008). Suurin muutos 1960-luvun loppuvuosien ja nykypäivän välillä – ja jota vuosi 1968 katkoksineen symboloi – on tietoisuus kulttuurien moninaisuudesta ja siihen sisältyvä uudenlainen kulttuurisen herkkyyden vaatimus. Maailmassa on ihmisiä ja kulttuureita, joilla on erilaisia, poikkeavia käsityksiä kehityksen edellytyksistä ja sen oikeasta suunnasta. Mitään yleispätevää kriteeriä ei ole löydetty eri näkemysten asettamiseksi keskinäiseen paremmuusjärjestykseen. Maailmaa vain tarkastellaan erilaisten ympäristöjen muokkaamien linssien ja suodattimien läpi. Vielä neljäkymmentä vuotta sitten länsimainen modernisaatiokäsitys oli hallitseva; muut tulisivat jäljessä ja pääsisivät parhaimmillaankin vain lähelle läntistä edistysmaailmaa.

Edellä kuvaamani ”järjetön ennustus” osoittautuu edellä esitetyn mukaan usein vain näkökulmaeroksi. Pari vuotta sitten osa suomalaisen metsäteollisuuden johtohenkilöistä piti Metsä-Botnian sellutehdashankkeen Uruguayn Fray Bentosissa kokemia hankaluuksia täysin ennalta arvaamattomina riskeinä. Herää tietenkin kysymys, mikseivät metsäteollisuuden edustajat pyrkineet tiedustelemaan asiaa niiltä, jotka tuntevat Latinalaisen Amerikan poliittista kulttuuria tai olivat tutustuneet Rio Negrón maisemiin. Arvatenkin jo pintapuolinen ennakoarviointi ja osapuolten haastattelu olisi tehnyt lopulta toteutuneen mahdollisuuden – argentiinalaisten sinnikkään ja julkisen vastarinnan – näkyvämmäksi, vaikka kuinka pienenä tai epätodennäköisenä vaihtoehtona. Fray Bentosin -konflikti on ollut juuri sellainen putkinäön väistämätön vastareaktio, josta edellä oli puhetta. Eikö asian tuntijoilta kysyty, koska se koettiin tarpeettomaksi, vai oliko kyse siitä, että päätöksentekijät eivät ymmärtäneet kysyä? Näyttää siltä, että

kun tulevaisuuden symbolinen hallinta on tähän asti ollut tärkeä vallan ylläpidon muoto – erilaisia sosiaalisia ja uskonnollisia utopioita myöten – alkaa tulevaisuus nyt karata vallanpitäjien käsistä. Toteamukset nykyisen finanssikriisin yllättävyydestä eivät ainakaan kaada tätä näkemystä.

Edellä mainitusta syystä tulevaisuuden ennakkoinnissa pyritään tänään esittämään aiempaa enemmän vaihtoehtomalleja sille, miten kehitys nykyhetkestä etenee. Esimerkin tästä tarjoavat Yhdysvaltain presidentin Bill Clintonin 1990-luvun lopulla Yhdistyneiden kansakuntien kautta käynnistämän *Millenium-hankeen* vaihtoehtoskenaariot. Tällaisissa useamman skenaarion malleissa vaihtoehtoihin kuuluu ensinnäkin tavanomaista menoa eli *business as usual* -skenaario, missä kehitys jatkuu entisen kaltaisena; esimerkiksi energiankulutus lisääntyy lineaarisesti ja globaali kilpailu jatkaa kiristymistään. Se on silloin ns. perusskenaario. Toiseksi vaihtoehtotulevaisuuteen sisältyy usein skenaarion laatijan tai tilaajan kannalta edullinen väistämättömyys; *Millenium-hankeessa* se oli tietoteknologian vapauttavaan vaikutukseen perustuva *Cybertopia*. Energiajätti Shellin tulevaisuusskenaarioissa edullinen vaihtoehto on *Avoimet ovet*, missä talouden rajoitukset vähenevät ja moniarvoisuus lisääntyy muodostaen kehityksen alati myönteisen kierteen (Shell 2005). Ajatuksena on, että myönteinen kierre vetää lopulta kaikkein köyhimmätkin mukaansa. Tällaista optimismia ei enää tosin jaa yltyöpäisimmäkään sijoitusgurut; myönteisen globalisaation rinnalla toteutuu aina myös pahuuden globalisaatio: nettirikollisuutta, ihmisalakuljetusta, ympäristökatastrofeja.

Kolmas vaihtoehto onkin useimmiten niin hirvittävä kauhuskenaario, että ikäväkin väistämättömyys alkaa tuntua huojentavalta. Sitä edustavat takaisku (eli *backlash*) -skenaarit, missä kehityksen alkupisteinä on esimerkiksi ydinvoimalan räjähdys tai vakava finanssikriisi. Ilman kulttuurista herkkyyttä, pelkällä paalettamisella tavalliseen, hyvään tai pahaan, ei kuitenkaan päästä kovin pitkälle. Myönteinen ja kielteinen globalisaatio ovat nekin näkijästä

riippuvia piirteitä. Yhdelle avoin on toiselle suljettu, kuten Guinean lahden öljyasetelmat osoittavat.

## Globalisaatio ja metsä ennakointikohteena

Suomessa skenaarioita on laadittu mm. Yhdysvaltain ja Euroopan unionin suhteista, Venäjän kehityksestä, teknologisesta kehityksestä ja ilmastomuutoksesta. Alussa mainituissa tutkimuksissamme oli siis kohteena suomalaisen metsäalan globaaliympäristön kehitys. Asian tuntijakeskusteluiden pohjalta laadimme neljä skenaariota, joiden nimiksi annettiin *Kotipesä*, *Maailmanparlamentti*, *McWorld* ja *Zapatista* (ks. tarkemmin Häyrynen 2007). Skenaarioiden todennäköisyyksiä ei ryhdytty arvioimaan, ne olivat pikemminkin yhden ja saman tulevaisuuspeiton kulmatappeja, joiden välissä valtiot, väestöt, väestönosat ja yksittäiset ihmiset ajelhtivat alati muuttuvissa mentaalisisissa maisemissa sekä toisiaan avoimemmissa tai suljetummissa tiloissa. Ristiriitokakin aiheuttanut lähtöoletus oli, että kansakunnat olisivat kulttuurisesti ja historiallisesti vielä pitkään toisistaan eriytyviä, ja tulevaisuus toteutuisi niissä eriaikaisesti. Ihmiskunta ei siis etenisi kohti tulevaisuutta yhtenä rintamana, samoilla tavoitteilla ja yhtäläisillä odotuksilla.

Skenaarioista ensimmäinen – *Kotipesä* – viittaa kansalliseen ja muuhunkin sulkeutumiseen. Skenaariossa ihailaan pysyvyyttä ja taitutaan protektionismiin niin taloudessa kuin kulttuurissa. *Kotipesää* jotkin kommentoijat pitivät hankkeemme julkistamisseminaarissa jopa absurdina kuvitelmana paluusta Impivaaraan. Vain muutamassa vuodessa *Kotipesästä* on monilla puolilla maailmaa tullut aika tutuntunainen suhtautumistapa. Paikkasidonnaisuus ja vierauden pelko saavat usein nopeastikin sijan kollektiivisissa mentaliteeteissa – ja tämä tarkoittaa myös globalisaattoriippuvaisia piirejä, kuten monikansallisia yrityksiä tai kansainvälisiä järjestöjä.

*Maailman parlamentti* -skenaario tarkoittaa eräänlaista globaalia hyvinvointivaltiota, demokraattista maailmankylää, missä kansat yrittä-

vät kokoontua päättämään yhteisistä säännöistä mahdollisimman tasaveroisina. Kulttuurisesta suvaitsevaisuudesta tulee hallitseva normi. *Maailmanparlamentti* voi kuulostaa utopistiselta skenaariolta. Silti se ei vaadi välttämättä kuin pari ”vapauden” ja ”rajattomuuden” vastaiskua alkaakseen hiipiä ihmisten mieliin vakavana ja tavoiteltavana vaihtoehtona. Tuolloin kontrolli voi saada totalitaariasiakin piirteitä. Skenaariostamme *McWorld* taas kuvastaa avointa kilpailutaloutta. Se on hieman esittämäämme mallia ruusunpunaisemmassa muodossa tyyppillinen monikansallisten yritysten suosikki – avoimuus tarkoittaa ensisijaisesti elinkeinoelämää ja toissijaisesti muita elämänaloja. *McWorldissa* käydään jatkuvaa ja ankaraa kilpailua erilaisten vapauskäsitusten välillä siitä, mistä tulee vapauden globaali formaatti, universaali arvo.

Lyhytjänteiseen ja tempoilevaan yhteiskuntakehitykseen perustuvassa *Zapatistassa* ideologiset ja uskonnolliset yhteisöt voimistuvat. Kehitysvauhdissa on valtavia eroja maitten, kansanosien ja sukupolvien välillä. Luottamus ja lojaalisuus kohdistuvat vain kaikkein läheimpiin. Hyötyjen nopea ulosmittaus on valttia *Zapatistassa*. ”Poikkeus on ajan ainoa vakio”, kuten *Ruusujen ajan* päähenkilö oivaltavasti totesi omasta ajastaan. *Zapatista*-skenaario miellettiin hankkeen alussa epätodennäköisimpien olettamusten kaatoluokaksi. Jatkoarvioissa sen mahdollisuutta on pidetty jopa todennäköisimpänä.

Vaikka kuvaamamme globalisaatioskenaariot ovat luonteeltaan erilaisia, eroavat ne toisistaan loppujen lopuksi vain vähän. Kaikissa skenaarioissa ihmiset syövät ja kahinoivat, puut kasvavat ja yritykset kilpailevat. Kaikissa tehdään myös uusia omaan kontekstiinsa sopivia keksintöjä. Eri skenaarioissa yritysten ja yhteiskunnan tehtäviin ja ongelmiin muodostuu kuitenkin sävyeroja, jotka voivat olla hyvinkin ratkaisevia. Ei ole ollenkaan sama, millaisessa yhteiskunnallisessa ilmapiirissä tai toisten kunnioittamisen hengessä sama innovaatio, koskee se sitten ydin-, geeni-, bio- tai nanoteknologiaa, otetaan käyttöön. Teoksessamme näitä sävyeroja pohdittiin metsäalan kannalta. Miksei samantapais-

ta tarkastelutapaa voisi soveltaa vaikkapa taide-elämän tai yliopistouudistuksen tarkasteluun? Absurdikin ”entä jos” -asetelma antaa mahdollisuuden varautua epätavanomaisempiin henkisen ilmaston muutoksiin. Edellytyksenä vain on että kehitykselle oletetaan kullakin edellä mainituista aloista joukko vapausasteita.

## Alakulttuurit

Tulevaisuuden ennakkoinnit ovat osa uutta yhteiskunnallista kamppailua ja skenaariotekniikka osa kamppailujen poliittista metodia. Tuotantovälineiden ohella omistamisen kohteina ovat myös tulevaisuuskuvat. Yksimielisyyttä haettaessa säröänet pyritään vaimentamaan, koska muutoin tavoitteen saavuttaminen koetaan uhatuksi. Suurvaltojen ja globaalien suuryritysten kannalta tilanne on muuttunut dramaattisesti viimeisten parin vuosikymmenen aikana, ehkä aivan viime kuukausienkin sisällä: joidenkin mielestä globalisaation johtajuus on siirtymässä Kiinaan ja Intiaan. Yrityksillä on niin paljon pelissä, ettei vähäisintäkään mahdollisuutta voi jättää huomioonottamatta. Vain itsestään epävarmoilla ei ole varaa vaihtoehtojen esittelyyn.

Kulttuurin dynamiikka tarkoittaa sitä, että muutoksen merkit eivät välttämättä paljastu ensimmäisinä suuryrityksille, tutkimuslaitoksille tai valtionhallinnolle, jotka nykytilanteessa kuvittelevat ohjaavansa kehitystä. Usein yhteiskuntakehitystä suuntaavat jännitteet syntyvät ja muotoutuvat syrjässä olevissa väestöryhmissä (mm. työttömät, opiskelijat, kotiäidit, lähiöiden asukkaat, asunnottomat ja marginaalitaiteilijat), näi-

den tutkimattomissa elämänprosesseissa ja syrjässä kehittyneissä kyvyissä. Useiden elämänlaatu ei ehkä riipu nykysysteemin säilymisestä, joten he saattavat esittää sen kannalta kyseenalaisiakin totuuksia. Ennusteissa hallitsevan toimintatavan ja totuusrakenteen alla toimii alakulttuureja, jotka ottavat otollisessa yhteiskuntatilanteessa osaa globalisaation suuntaamiseen.

## Kirjallisuutta

- FPA 1970. *Katse vuoteen 2020. Tiedemiehet ennustavat tulevaisuutta.* (Alkup. *Toward the Year 2018*, 1968). Foreign Policy Association. Helsinki: Weiling & Göös.
- Häyrynen, S. 2007. Globaali kehitys ja Suomen metsäalan tulevaisuus: neljä skenaariota 2006–2025. Teoksessa Häyrynen, S., Donner-Amnell, J. ja Niskanen, A. *Globalisaation suunta ja metsäalan vaihtoehdot.* Joensuu yliopisto. Metsätieteellisen tiedekunta. Tiedonantoja 171.
- Massey, D. 2008. *Samanaikainen tila.* Toim. M. Lehtonen ym. Tampere: Vastapaino.
- Niskanen, A. ym. 2008. *Metsän uusi aika. Kohti monipuolisempaa metsäalan elinkeinorakennetta.* Niskanen, A., Donner-Amnell, J., Häyrynen, S. ja Peltola, T. Silva Carelica 53. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Shell 2005. *The Shell Global Scenarios to 2025. The future business environment: trends, trade-offs and choices.* <http://www.euractiv.com/en/energy/shell-2025-scenarios>.
- Valtioneuvoston kanslia 2004. *Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi. Suomi maailmantaloudessa -selvityksen loppuraportti.* Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 19/2004. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

**Kirjoittaja on Suomen Akatemian tutkijatohtori Joensuun yliopistossa sekä kulttuuripolitiikan dosentti Joensuun ja Turun yliopistoissa. Kirjoitus perustuu Joensuun kirjallisuustapahtumassa syyskuussa 2008 pidettyyn esitelmään.**